

เอกสารวิชาการส่วนบุคคล
(Individual Study)

การสอบสวนวินัยทหารภายใต้หลักนิติธรรม

จัดทำโดย พลเอก สุรสิทธิ์ ถาวร
รหัส ๕๙๐๔๔๓

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของการอบรม
หลักสูตรหลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ ๔
วิทยาลัยรัฐธรรมนูญ
สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

การสอบสวนวินัยทหารภายใต้หลักนิติธรรม

พลเอก สุรสีห์ ธาร

บทคัดย่อ

บทคัดย่อหรือสาระสังเขป

ทหารมีลักษณะแตกต่างจากผู้ประกอบวิชาชีพอื่น เนื่องจากเป็นบุคคลที่ถืออาวุธร้ายแรงไว้ในมือ หากกระทำความผิดย่อมมีสภาพไม่ต่างจากอาชญากร จำเป็นต้องการลงทัณฑ์ทางวินัยทหารให้เด็ดขาด แต่ก่อนที่จะลงทัณฑ์ดังกล่าว จะต้องมีการสอบสวนที่ให้ความยุติธรรมแก่ทหารที่ถูกกล่าวหา การสอบสวนวินัยทหารเป็นขั้นตอนหนึ่งที่จะพิสูจน์ความจริงได้ แต่การสอบสวนวินัยทหารดังกล่าวไม่อาจดำเนินไปด้วยความเป็นธรรมได้ หากสอบสวนวินัยทหารโดยปราศจากการยึดถือหลักนิติธรรมที่เกี่ยวกับหลักความยุติธรรมตามธรรมชาติที่ได้รับการยอมรับในสากล ไม่ว่าจะเป็นหลักความเป็นกลางของเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจ หรือหลักการรับฟังข้อเท็จจริงหรือหลักฟังความทุกฝ่าย ด้วยเหตุนี้ การสอบสวนวินัยทหารในปัจจุบันจึงยึดถือหลักนิติธรรมดังกล่าวด้วยการนำพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. ๒๕๓๙ ในฐานะที่เป็นกฎหมายกลางมาใช้บังคับ

คำสำคัญ

การสอบสวนวินัยทหาร หมายถึง การดำเนินการเพื่อพิจารณาทัณฑ์ทางวินัยทหาร ที่ไม่รวมกรณีการดำเนินการเพื่อพิจารณาลงโทษทางวินัยของคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ และคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตในภาครัฐ

ความนำ

หลักนิติธรรมที่เกี่ยวกับหลักความยุติธรรมตามธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นหลักความเป็นกลางของเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจ หรือหลักการรับฟังข้อเท็จจริงหรือหลักฟังความทุกฝ่าย เป็นที่ยอมรับว่าสามารถ

^๑ ที่ปรึกษาสถาบันวิชาการป้องกันประเทศ กองบัญชาการกองทัพไทย

นำมาใช้ในการพิจารณาทางปกครองของเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจพิจารณาทางปกครอง การสอบสวนวินัยทหารก็เป็นกระบวนการพิจารณาทางปกครองประเภทหนึ่ง บทความนี้จึงมีความมุ่งหมายที่จะศึกษาว่าการสอบสวนวินัยทหารได้มีการยึดถือหลักนิติธรรมดังกล่าวด้วยหรือไม่ อย่างไร

เนื้อหา

๑. แนวคิดและหลักกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการสอบสวนวินัยทหาร

๑.๑ หลักนิติธรรมที่เกี่ยวข้องกับการสอบสวนวินัยทหาร

หลักนิติธรรมนั้นเป็นแนวคิดทฤษฎีทางกฎหมายจารีตประเพณี (common law) ของพวกแองโกลแซกซอน (อังกฤษ) ซึ่งเกิดขึ้นเนื่องด้วยสภาพบริบททางการเมืองที่มีการต่อสู้เพื่อเรียกร้องสิทธิเสรีภาพในอังกฤษ ในช่วงกลางศตวรรษที่ ๑๗ จึงทำให้หลักนิติธรรมนั้นมีระดับของการอธิบายที่เริ่มต้นจากระดับตัวปัจเจกบุคคล (methodological individualism) กล่าวคือ มุ่งเน้นเรื่องการรับรองสิทธิเสรีภาพของปัจเจกบุคคลอันเป็นผลมาจากความสูงสุดของกฎหมายมากกว่าตัวรัฐ นั้นก็เพราะสิทธิเสรีภาพที่ไม่มีกฎหมายประกันนั้นก็ไม่ว่าจะเรียกได้ว่าเป็นสิทธิเสรีภาพ ในทางกลับกันกฎหมายหากไม่ประกันซึ่งเสรีภาพแล้ว พลเมืองในรัฐก็จะมีสภาพตกเป็นทาส หรือ เบียดเบียนของผู้ปกครอง ซึ่งจะไม่สามารถทำให้คนทุกๆ คนในรัฐ ซึ่งรวมถึงตัวผู้ปกครองด้วยนั้นอยู่ภายใต้กรอบของกฎหมายได้อย่างแท้จริง เพียงแต่การประกันสิทธิ เสรีภาพ ของแนวคิดนิติธรรมนี้จะไม่มีการจัดระบบโครงสร้างผ่านการจัดวางลำดับขั้นของกฎหมายที่เคร่งครัด เพื่อจำกัดอำนาจรัฐเหมือนกับแนวคิดนิติรัฐ หากแต่กระทำผ่านจารีต ประเพณีที่ยึดถือต่อกันมาโดยมีเป้าประสงค์สำคัญในการคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพ มากกว่าการพยายามจำกัดอำนาจรัฐด้วยการวางโครงสร้าง และกลไกเชิงสถาบันทางการเมืองนั่นเอง^๒

Dicey ได้อธิบายความหมายของหลักนิติธรรมว่า มีเนื้อหาสาระที่สำคัญ คือ บุคคลทุกคนย่อมเสมอภาคกัน บุคคลไม่ว่าจะในชนชั้นใดย่อมต้องตกอยู่ภายใต้กฎหมายปกติธรรมดาของแผ่นดิน (the ordinary law of the land) ซึ่งบรรดาศาลธรรมดาทั้งหลาย (ordinary courts) จะเป็นผู้รักษาไว้ซึ่งกฎหมายดังกล่าว หลักนิติธรรมในความหมายนี้ย่อมปฏิเสธความคิดทั้งหลายทั้งปวงที่จะยกเว้นมิให้บรรดาเจ้าหน้าที่ทั้งหลายต้องเคารพต่อกฎหมาย บุคคลทั้งหลายย่อมไม่ต้องถูกลงโทษ หากไม่ได้กระทำการอันผิดกฎหมาย และไม่มีผู้ใดทั้งสิ้นแม้แต่กษัตริย์ที่จะอยู่เหนือกฎหมายได้ กล่าวโดยรวม

^๒ หลักนิติธรรมจากวิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี

แล้ว Dicey เห็นว่า บรรดาการกระทำทั้งหลายทั้งปวงของรัฐบาลและฝ่ายปกครองจะต้องอยู่ภายใต้ บังคับของกฎหมาย จะต้องไม่กระทำการก้าวล่วงสิทธิและเสรีภาพของราษฎรตามอำเภอใจ หากปรากฏว่ารัฐบาลหรือฝ่ายปกครองกระทำการอันขัดต่อกฎหมาย การกระทำดังกล่าวย่อมต้องถูกฟ้อง คดียังศาลยุติธรรมหรือศาลธรรมดาได้ เพราะรัฐบาลหรือเจ้าหน้าที่ย่อมจะมีสิทธิพิเศษใดๆเหนือกว่า ราษฎรไม่ได้^๓

หลักการประสิทธิในชั้นวิธีพิจารณาของเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองเกิดจากคำพิพากษาของ ศาล โดยศาลอังกฤษต้องการให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองพิจารณาในทำนองเดียวกันกับพิจารณาในชั้น ศาลก่อนที่จะออกคำวินิจฉัยที่มีผลกระทบต่อสิทธิของประชาชน ดังนั้นศาลอังกฤษจึงได้บังคับใช้หลัก ความยุติธรรมตามธรรมชาติ (Natural Justice) กับวิธีพิจารณาชั้นเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง^๔

หลักความยุติธรรมตามธรรมชาตินี้มีที่มาจาก มาตรา ๓๙ แห่ง Magna Carta ๑๒๑๕ ซึ่ง ถูกบัญญัติขึ้นเป็นภาษาละติน แปลเป็นภาษาอังกฤษใจความว่า “No freeman shall be taken and imprisoned or desseized or exiled or in any way destroyed, nor will we go upon him nor send upon him, except by the lawful judgement of his peers and by the law of the land” กฎบัตรนี้เป็นผลผลิตจากการแข่งขันอำนาจระหว่างกษัตริย์อังกฤษและขุนนางในสมัย นั้น คำว่า “the law of the land” ในมาตรา ๓๙ Magna Carta ๑๒๑๕ ถูกนำมาใช้ความหมาย เดียวกับ “legality” ในสมัยตั้งแต่ที่รัฐสภาเริ่มมีอำนาจสูงสุด และตรงกับสมัยกษัตริย์ Edward ที่ ๓ และ Henry ที่ ๔ (๑๔๒๒-๑๔๖๑) มีกฎหมายจำนวนมากที่ถูกตัดสินให้เป็นโมฆะ เนื่องจากขัดกับ Magna Carta ซึ่งเป็นกฎหมายพื้นฐาน (The Fundamental Law) ตลอดจนคำพิพากษาของศาลที่ ไม่ได้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักวิธีพิจารณา ก็มีผลขัดกับ “The law of the land” วิธีพิจารณา จะต้องมีการปรับแบบที่แน่นอน มาตรา ๓๙ แห่ง Magna Carta ๑๒๑๕ นี้ จึงเป็นบทบัญญัติแรกที่มี ลักษณะในการประกันสิทธิและยุติธรรม และเป็นศูนย์กลางของแนวความคิดยุติธรรมด้วยการควบคุม การกระทำของฝ่ายปกครอง หลัก Natural Justice จึงได้รับการนับถือปฏิบัติมาในประเศอังกฤษ มาเป็นเวลาช้านาน และถือว่าเป็นข้อเรียกร้องขั้นต่ำที่ฝ่ายปกครองจะต้องปฏิบัติ^๕

^๓ วรเจตน์ ภาคีรัตน์ , นิติรัฐ นิติธรรม : หลักนิติรัฐและหลักนิติธรรม (โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , พ.ศ.๒๕๕๓) , หน้า ๓๓๒ - ๓๓๓

^๔ ประสิทธิ์ อัจฉริยสกุลชัย, “การประกันสิทธิตามข้อเรียกร้องของหลักความยุติธรรมตามธรรมชาติใน กฎหมายปกครองไทย,” (วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑), หน้า ๑๑.

^๕ กมลชัย รัตนสกววงศ์, “หลักกฎหมายทั่วไปของกฎหมายวิธีพิจารณาเรื่องในชั้นเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง ของประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน-ศึกษาประวัติความเป็นมาและแนวความคิดของทฤษฎี,” *อุลพบาฬ* ๓๙ (กันยายน-ตุลาคม ๒๕๓๕) : ๘๘.

เนื้อหาของหลักความยุติธรรมตามธรรมชาติประกอบด้วยหลักสำคัญซึ่งมีเนื้อหา
ดังต่อไปนี้

๑.๑.๑ หลักบุคคลไม่อาจเป็นผู้วินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาทของตนเอง (nemo debet esse
index in propria causa) หรือหลักความไม่มีส่วนได้เสียหรืออคติ (freedom from interest or bias)

เป็นหลักที่กำหนดให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองที่มีอคติหรือมีส่วนได้เสีย ต่อประเด็น
ที่จะวินิจฉัยขาดคุณสมบัติที่จะเป็นผู้วินิจฉัยในประเด็นนั้น เพราะเจ้าหน้าที่ดังกล่าวย่อมไม่อาจวินิจฉัย
ชี้ขาดข้อพิพาทได้อย่างเป็นกลาง

ทั้งนี้ อคติที่ทำให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองขาดคุณสมบัติที่จะเป็นผู้พิจารณาและ
วินิจฉัยได้นั้น เช่น การมีส่วนได้เสียทางการเงินในผลของคำวินิจฉัย กล่าวคือ เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง
ผู้พิจารณาและวินิจฉัยต้องไม่มีส่วนได้เสียเกี่ยวกับประเด็นที่ได้แย้งในทางการเงินซึ่งไม่จำกัดว่าจะ
เป็นจำนวนเท่าไร เพราะการมีส่วนได้เสียทางการเงินในผลของคำวินิจฉัยจะทำให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง
ไม่อาจพิจารณาและวินิจฉัยได้อย่างเป็นกลาง เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองที่มีส่วนได้เสียทางการเงินจึงขาด
คุณสมบัติที่จะเป็นผู้พิจารณาและวินิจฉัย ในกรณีองค์กรที่พิจารณาและวินิจฉัยเป็นองค์กรกลุ่ม การมี
ส่วนได้เสียทางการเงินของเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองเพียงคนเดียวจะทำให้คำวินิจฉัยขององค์กรกลุ่มนั้น
ขัดต่อหลักความไม่มีอคติ ถึงแม้ว่าความมีอคติไม่น่าจะกระทบกระเทือนต่อเสียงข้างมากขององค์กร
ก็ตาม ทั้งนี้ก็เพราะว่าสาธารณชนไม่สามารถรู้ได้ว่าเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองที่มีส่วนได้เสียทางการเงินมี
อิทธิพลต่อเจ้าหน้าที่อื่น ๆ เพียงใด ดังนั้น สาธารณชนจึงเกิดความสงสัยในการพิจารณาและวินิจฉัย^๖

นอกจากนี้ เจ้าหน้าที่อาจขาดความเป็นกลางในสถานการณ์ที่จะยกขึ้นเป็นข้อ
คัดค้านว่าเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองมีอคติ ได้แก่ กรณีเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองมีความสัมพันธ์ส่วนตัวกับ
บุคคลที่เกี่ยวข้องกับการพิจารณา เช่น เป็นหุ้นส่วนในการประกอบธุรกิจ เป็นศัตรู และการมี
ความสัมพันธ์เป็นนายจ้างและลูกจ้างกัน รวมทั้งกรณีที่เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองได้เคยวินิจฉัยประเด็นที่
จะวินิจฉัยมาแล้ว หรือเป็นผู้กล่าวหาหรือผู้ร้องเรียนในประเด็นที่จะวินิจฉัย เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองจึง
มีหน้าที่ที่ขัดแย้งกันและไม่สามารถที่จะวินิจฉัยได้อย่างเป็นกลาง^๗

รวมทั้ง กรณีเจ้าหน้าที่แสดงความเห็นล่วงหน้าต่อประเด็นที่จะวินิจฉัย ซึ่งโดย
ปกติแล้วไม่ทำให้ขาดคุณสมบัติที่จะเป็นผู้วินิจฉัย เพราะการมีความเห็นล่วงหน้าไม่ได้หมายความว่า
เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองจะไม่รับฟังข้อเท็จจริงและหลักฐานต่าง ๆ อย่างเป็นกลาง แต่การแสดง

^๖ ประสิทธิ์ อัจฉริยสกุลชัย, เรื่องเดิม, หน้า ๓๓-๓๔.

^๗ ประสิทธิ์ อัจฉริยสกุลชัย, เรื่องเดิม, หน้า ๓๕.

ความเห็นล่วงหน้าต่อประเด็นที่จะวินิจฉัยอย่างชัดเจนต่อสาธารณชนว่าจะวินิจฉัยอย่างใดนั้นจะทำให้ไม่สามารถวินิจฉัยได้อย่างเป็นกลาง^๙

๑.๑.๒ หลักการรับฟังข้อเท็จจริง (audi alteram partem)

เป็นหลักที่มีความยืดหยุ่น ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ถ้าเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองจะต้องพิจารณาและวินิจฉัยประเด็นที่มีบุคคลสองฝ่ายเข้ามาเกี่ยวข้อง หลักการรับฟังข้อเท็จจริงดังกล่าวจะต้องถูกนำมาปฏิบัติให้เคร่งครัดกว่าในกรณีที่มีบุคคลฝ่ายเดียวเข้ามาเกี่ยวข้องในการพิจารณาและวินิจฉัย^๙ ทั้งนี้หลักการรับฟังข้อเท็จจริงกำหนดให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองปฏิบัติ ๒ ประการ

ประการแรก การแจ้งคำบอกกล่าว กล่าวคือ เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองจะต้องแจ้งคำบอกกล่าวให้แก่บุคคลผู้ถูกระทบสิทธิ คำบอกกล่าวจะทำให้บุคคลผู้ถูกระทบสิทธิมีโอกาสเตรียมตัวหาข้อเท็จจริงหรือพยานหลักฐานเพื่อใช้ในการชี้แจงข้อเท็จจริงแก่เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง ดังนั้น คำบอกกล่าวจึงต้องแจ้งให้บุคคลที่ถูกระทบสิทธิได้ทราบถึงข้อมูลต่าง ๆ อย่างเพียงพอ ถ้าบุคคลที่จะถูกระทบสิทธิถูกกล่าวหา บุคคลนั้นจะต้องทราบถึงข้อกล่าวหาและคำบอกกล่าวจะต้องมีข้อความที่ชัดเจน และต้องแจ้งเวลาและสถานที่ที่จะรับฟังข้อเท็จจริง คำบอกกล่าวจะต้องให้เวลาแก่บุคคลที่จะถูกระทบสิทธิเตรียมตัวหาข้อเท็จจริงและพยานหลักฐานอย่างเพียงพอ^{๑๐}

ประการที่สอง การรับฟังข้อเท็จจริง กล่าวคือ หลังจากแจ้งคำบอกกล่าวให้แก่ผู้ถูกระทบสิทธิแล้วเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองจะต้องรับฟังข้อเท็จจริงจากผู้ที่ถูกระทบสิทธิ โดยปกติแล้วการรับฟังข้อเท็จจริงจะต้องรับฟังด้วยวาจาจากผู้ที่จะถูกระทบสิทธิ แต่เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองจะให้ผู้ที่ถูกระทบสิทธิให้ข้อเท็จจริงเป็นลายลักษณ์อักษรก็ได้ ถ้าเห็นว่าการให้ข้อเท็จจริงเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นการเพียงพอแล้ว ในการรับฟังข้อเท็จจริงด้วยวาจานั้น เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองจะรับฟังข้อเท็จจริงด้วยตนเอง หรือจะให้เจ้าหน้าที่ผู้อื่นรับฟังข้อเท็จจริงแทนก็ได้ แต่ในกรณีให้เจ้าหน้าที่ผู้อื่นรับฟังข้อเท็จจริงด้วยวาจาแทนเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองที่มีอำนาจวินิจฉัยจะต้องอ่านรายงานที่สรุปข้อเท็จจริงก่อนการวินิจฉัย เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองไม่ต้องปฏิบัติตามกฎหมายลักษณะพยาน ฉะนั้นเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองจึงสามารถรับฟังพยานหลักฐานใดก็ได้ที่สามารถพิสูจน์ว่าข้อเท็จจริงใดเกิดขึ้นจริงและสามารถรับฟังพยานบอกเล่าได้ด้วย นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองยังสามารถที่จะหาหลักฐานต่าง ๆ ได้เอง และสามารถใช้ความรู้ความเชี่ยวชาญที่มีอยู่ในการวินิจฉัยได้ แต่เจ้าหน้าที่ฝ่าย

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖.

^{๑๐} สุรพันธ์ อรัญนารถ, “ความยุติธรรมตามธรรมชาติกับการตรวจสอบความชอบด้วยกฎหมายของการกระทำทางปกครอง,” ตุลพาท ๔๒ (ตุลาคม – ธันวาคม ๒๕๓๘); ๑๔๑.

^{๑๑} สุรพันธ์ อรัญนารถ, เรื่องเดิม, หน้า ๑๔๒.

ปกครองจะต้องแจ้งข้อเท็จจริงและหลักฐานที่สืบมาเองให้ผู้ที่จะถูกระทบสิทธิทราบ และจะต้องให้โอกาสผู้ที่จะถูกระทบสิทธิได้แก้ไขหรือปฏิเสธข้อเท็จจริงและหลักฐานอย่างเพียงพอ ผู้ที่จะถูกระทบสิทธิ มีสิทธิที่จะสืบพยานและซักค้านพยานที่ให้ข้อเท็จจริงที่เป็นผลร้ายต่อตน หรือสิทธิที่จะให้ความเห็นตลอดจนวิเคราะห์ประเด็นข้อพิพาททั้งหมด และมีสิทธิที่จะมีผู้แทนเพื่อให้ข้อเท็จจริงในกรณีที่มีสิทธิที่จะถูกระทบเป็นสิทธิที่สำคัญ เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองจะต้องพิจารณาพยานหลักฐานทั้งหมดที่ผู้ถูกระทบสิทธิได้ให้ไว้^{๑๑}

๑.๒ แนวคิดว่าด้วยวินัยทหาร

๑.๒.๑ ความหมายของวินัยทหาร

พระราชบัญญัติว่าด้วยวินัยทหาร พุทธศักราช ๒๔๗๖ มาตรา ๔ ได้ให้คำจำกัดความของวินัยทหารว่า คือ การที่ทหารต้องประพฤติตามแบบธรรมเนียมของทหาร ซึ่งมีได้มีคำอธิบายให้ชัดเจนว่าแบบธรรมเนียมของทหารได้แก่อะไรบ้าง แต่อย่างไรก็ตามอาจจะอนุมานว่าหมายถึงบรรดากฎ ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง คำแนะนำ คำชี้แจง ประกาศ แจ้งความ แถลงการณ์ ข่าว และสรรพหนังสือต่าง ๆ ที่ผู้บังคับบัญชาได้ออก หรือได้วางไว้เป็นหลักฐานให้ทหารถือปฏิบัติ ซึ่งต้องรวมทั้งขนบธรรมเนียมและประเพณีอันดีของทหารทั้งที่เป็น และไม่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่ส่วนใหญ่แล้วแบบธรรมเนียมของทหารจะออกเป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อเป็นเครื่องเตือนตาเตือนใจทั้งอ้างอิงนำสืบการฝ่าฝืนได้ง่าย^{๑๒} อันมีอยู่มากมาย ยกตัวอย่างเช่น พระราชบัญญัติ เครื่องแบบ พุทธศักราช ๒๔๗๗ ข้อบังคับกระทรวงกลาโหมว่าด้วยการสั่งการและประชาสัมพันธ์ พ.ศ.๒๕๒๗ ข้อบังคับกระทรวงกลาโหมว่าด้วยการรายงานด่วน พ.ศ.๒๕๑๑ ฯลฯ นอกจากนี้แล้วยังมีแบบธรรมเนียมของทหารที่มีได้บัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร^{๑๓} เช่น ห้ามมิวปากในเรือ และตะโกนพูดกับคนภายนอก ห้ามทหารกางร่มไม่ว่าจะเป็นการกันแดดหรือฝน ดังนั้น หากทหารผู้ใดฝ่าฝืน หรือไม่ปฏิบัติตามแบบธรรมเนียมของทหารไม่ว่าจะเป็นลายลักษณ์อักษรหรือไม่ก็ตาม ย่อมถือว่าทหารผู้นั้นกระทำความผิดวินัยทหาร

ดังนั้น หากทหารผู้ใดกระทำการฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามแบบธรรมเนียมทหาร ซึ่งถือว่ากระทำความผิดวินัยทหาร ทหารผู้นั้นจะต้องได้รับทัณฑ์ตามที่กำหนดไว้ในหมวด ๓ แห่ง

^{๑๑} ประสิทธิ์ อัจฉริยสกุลชัย, “หลักความยุติธรรมตามธรรมชาติในกฎหมายปกครอง,” วารสารนิติศาสตร์ ๑๙ (ธันวาคม ๒๕๓๒) : ๑๖๐-๑๖๑.

^{๑๒} วีระ โชคเหมาะ, คำอธิบายกฎหมายทหาร (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๙), หน้า ๓๕.

^{๑๓} กรมยุทธศึกษาทหารเรือ, ขนบธรรมเนียมประเพณีทหารเรือ (กรุงเทพมหานคร : จักรยลบุรุษที่ไพศาล, ๒๕๑๓), หน้า ๔๖-๔๗.

พระราชบัญญัติว่าด้วยวินัยทหาร พุทธศักราช ๒๔๗๖ และอาจต้องถูกปลดประจำการ หรือถูกถอดจากราชการ^{๑๔}

๑.๒.๒ การคุ้มครองสิทธิของทหารที่จะถูกสอบสวนวินัยทหารอย่างเป็นธรรม

ทหารซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐมี ๒ ฐานะ ฐานะแรก เป็นองค์กรของรัฐ ผู้ใดเข้ามาทำหน้าที่เป็นองค์กรของรัฐ ผู้นั้นย่อมมีอำนาจหน้าที่ตามที่กำหนดไว้สำหรับองค์กรนั้น ๆ ด้วย มิได้มีสิทธิและหน้าที่เป็นของตนเองแต่อย่างใด ขณะเดียวกันมีฐานะเป็นบุคคลธรรมดาหรือเอกชนที่เข้ามา มีนิติสัมพันธ์กับรัฐ โดยรัฐเป็นนายจ้าง ส่วนข้าราชการเป็นลูกจ้างตามกฎหมายมหาชน ทหารย่อมมีสิทธิและหน้าที่ของตนเองที่สำคัญได้แก่ สิทธิที่ได้รับการคุ้มครองให้มีความมั่นคงในการปฏิบัติหน้าที่ โดยปราศจากการลงโทษทางวินัยตามอำเภอใจ^{๑๕} ภายใต้หลักนิติธรรม ซึ่งประกอบด้วยหลักการแบ่งแยกอำนาจ และหลักการกระทำของฝ่ายปกครองต้องชอบด้วยกฎหมาย (legality of the administration) ที่ก่อให้เกิดความคิดเรื่องการคุ้มครองสิทธิของประชาชน ระบบการคุ้มครองสิทธิของประชาชนในนิติรัฐ อาจแบ่งการคุ้มครองสิทธิดังกล่าวเป็น ๒ ขั้นตอนด้วยกัน

กล่าวคือ การคุ้มครองสิทธิในเชิงป้องกันหรือการดำเนินการทางวินัยทหาร ได้แก่ การคุ้มครองสิทธิของประชาชนภายในอำนาจบริหารในส่วนของฝ่ายปกครอง โดยให้ความคุ้มครองแก่ประชาชนก่อนที่เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองจะออกนิติกรรมทางปกครอง กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การคุ้มครองสิทธิของประชาชนต่อการกระทำของเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง ตั้งแต่เริ่มดำเนินการรับเรื่อง สืบหาข้อเท็จจริง ปรับข้อเท็จจริงที่ยุติเข้ากับข้อกฎหมาย การใช้ดุลพินิจ จนถึงขั้นตอนการวินิจฉัยและออกนิติกรรมทางปกครอง เช่น คำสั่ง หรือใบอนุญาตต่าง ๆ เป็นต้น เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองจะต้องกระทำการทุกขั้นตอนโดยชอบด้วยหลักกฎหมายวิธีสบัญญัติ และชอบด้วยกฎหมายสารบัญญัติทางปกครอง ทำนองเดียวกับการพิจารณาพิพากษาของศาล^{๑๖} จึงทำให้มีการกำหนดหลักวิธีพิจารณาไว้อย่างชัดเจน เช่น หลักความไม่มีส่วนได้ส่วนเสีย (freedom from interest or bias) หลักการรับฟัง (hearing) หลักการขอตรวจดูเอกสาร (inspection of documents) หรือ หลักความยุติธรรมตามธรรมชาติ (Natural Justice) นั้นเอง เป็นต้น

ในทางทหารก็มีกระบวนการคุ้มครองสิทธิของทหารผู้ถูกกล่าวหาทางวินัยก่อนที่ผู้บังคับบัญชาจะออกนิติกรรมทางปกครอง หรือคำสั่งลงทัณฑ์เช่นเดียวกัน โดยให้ผู้มีอำนาจลงทัณฑ์ดำเนินการทางวินัยโดยพิจารณาให้ถ้วนถี่แน่นอนว่า ผู้ที่จะต้องรับทัณฑ์นั้นมีความผิดจริงแล้ว

^{๑๔} พระราชบัญญัติว่าด้วยวินัยทหาร พุทธศักราช ๒๔๗๖, มาตรา ๗.

^{๑๕} ประมวลกฎหมายวิธีสบัญญัติ, การสอบสวนเพื่อพิจารณาโทษทางวินัยของข้าราชการพลเรือน, (วิทยานพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๗ - ๑๙

^{๑๖} กมลชัย รัตนสกววงศ์, หลักพื้นฐานความรู้ทั่วไป หลักกฎหมายปกครองเยอรมัน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๓๗), หน้า ๕๘ - ๕๙.

ลงทัณฑ์ ต้องระวางอย่าให้เป็นการลงทัณฑ์ไปโดยโหดจริต หรือลงทัณฑ์แก่ผู้ที่ไม่มีความผิดโดยชัดเจน นั้นเป็นอันขาด เมื่อพิจารณาความละเอียดแล้ว ต้องชี้แจงให้ผู้กระทำผิดทราบว่าการกระทำผิดข้อหาใด เพราะเหตุใด จึงสั่งลงทัณฑ์^{๑๗} ซึ่งบทความนี้มุ่งหมายที่จะศึกษาในเรื่อง การสอบสวนทางวินัยทหาร อันเป็นกระบวนการคุ้มครองสิทธิของทหารที่ไม่ถูกลงทัณฑ์ตามอำเภอใจในเชิงป้องกัน ที่ไม่รวมถึง การคุ้มครองสิทธิในเชิงแก้ไข หรือการอุทธรณ์คำสั่งต่อผู้ออกคำสั่ง หรือการใช้สิทธิฟ้องต่อศาล

๑.๓ กฎหมายว่าด้วยปฏิบัติราชการทางปกครอง

ในอดีตวิธีปฏิบัติราชการทางปกครองโดยเฉพาะในขั้นตอนก่อนที่จะมีการออกคำสั่งทางปกครองดำเนินการโดยไม่มีความเป็นเอกภาพ ในปี พ.ศ.๒๕๓๙ รัฐสภาจึงได้ตราพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ.๒๕๓๙ อันเป็นกฎหมายที่วางหลักเกณฑ์ทั่วไปในการปฏิบัติราชการของเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองโดยเฉพาะอย่างยิ่งในการออกคำสั่งทางปกครอง เพื่อให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองใช้เป็นหลักในการปฏิบัติราชการของตน ขณะเดียวกันก็วางหลักเกณฑ์ต่าง ๆ เพื่อคุ้มครองสิทธิของประชาชน เป็นการพัฒนากฎหมายให้สอดคล้องกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ภายใต้หลักนิติธรรมและหลักนิติรัฐที่เรียกร้องให้การกระทำทุกอย่างของเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองจะต้องกระทำโดยชอบด้วยกฎหมาย

๑.๓.๑ ขอบเขตการใช้พระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ.๒๕๓๙

พระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ.๒๕๓๙ มาตรา ๔ (๗) กำหนดขอบเขตของกฎหมายว่า มิให้ใช้พระราชบัญญัตินี้บังคับแก่การดำเนินงานเกี่ยวกับราชการทหารหรือเจ้าหน้าที่ซึ่งปฏิบัติหน้าที่ทางยุทธการร่วมกับทหารในการป้องกันและรักษาความมั่นคงของราชอาณาจักรจากภัยคุกคามทั้งภายนอกและภายในประเทศ

มีปัญหาที่ต้องพิจารณาว่า การสอบสวนวินัยทหารเป็นการดำเนินงานเกี่ยวกับราชการทหารหรือเจ้าหน้าที่ซึ่งปฏิบัติหน้าที่ทางยุทธการร่วมกับทหารในการป้องกันและรักษาความมั่นคงของราชอาณาจักรจากภัยคุกคามทั้งภายนอกและภายในประเทศหรือไม่ อย่างไร ผู้เขียนเห็นว่าพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ.๒๕๓๙ มาตรา ๔ (๗) มีเจตนารมณ์ไม่ต้องการให้การดำเนินงานที่เกี่ยวกับการยุทธต้องตกอยู่ภายใต้พระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวเพราะมีขั้นตอนที่คำนึงถึงสิทธิของเอกชน ขณะที่การดำเนินงานเกี่ยวกับการยุทธเป็นเรื่องเฉพาะที่ต้องปฏิบัติตามกฎหมายพิเศษต่าง ๆ หากนำกฎหมายกลางนี้ไปใช้บังคับอาจทำให้ประสิทธิภาพการยุทธการรักษาความมั่นคงของประเทศเสื่อมประสิทธิภาพได้ แต่การสอบสวนวินัยทหารเป็นเรื่องที่มุ่งพิจารณาการกระทำของทหารในฐานะที่เป็นเอกชน ไม่เกี่ยวกับการยุทธหรือความมั่นคงของประเทศ ดังนั้น จึงนำบทบัญญัติที่

^{๑๗} พระราชบัญญัติว่าด้วยวินัยทหาร พุทธศักราช ๒๔๗๖, มาตรา ๑๓.

กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ.๒๕๓๙ มาใช้บังคับกับการสอบสวนวินัยทหารได้

๑.๓.๒ เจ้าหน้าที่หรือกรรมการในคณะกรรมการที่มีอำนาจดำเนินการพิจารณาทางปกครองจะต้องมีความเป็นกลางในเรื่องนั้น

กรณีถือว่าเจ้าหน้าที่หรือกรรมการในคณะกรรมการที่มีอำนาจดำเนินการพิจารณาทางปกครองมีส่วนได้เสีย พระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ.๒๕๓๙ มาตรา ๑๓ กำหนดให้ เจ้าหน้าที่ที่เป็นคู่กรณีเอง หรือเป็นคู่หมั้นหรือคู่สมรสของคู่กรณี หรือเป็นญาติของคู่กรณี คือ เป็นบุพการีหรือผู้สืบสันดานไม่ว่าชั้นใด ๆ หรือเป็นพี่น้องหรือลูกพี่ลูกน้องนับได้เพียงภายในสามชั้น หรือเป็นญาติเกี่ยวพันทางแต่งงานนับได้เพียงสองชั้น เป็นหรือเคยเป็นผู้แทนโดยชอบธรรมหรือผู้พิทักษ์หรือผู้แทนหรือตัวแทนของคู่กรณี หรือเป็นเจ้าของหรือลูกหนี้หรือเป็นนายจ้างของคู่กรณี หรือกรณีอื่นตามที่กำหนดในกฎกระทรวง จะทำการพิจารณาทางปกครองไม่ได้

นอกจากนี้ พระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ.๒๕๓๙ มาตรา ๑๖ ยังกำหนดให้ในกรณีมีเหตุอื่นใดนอกจากที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๑๓ เกี่ยวกับเจ้าหน้าที่หรือกรรมการในคณะกรรมการที่มีอำนาจพิจารณาทางปกครองซึ่งมีสภาพร้ายแรงอันอาจทำให้การพิจารณาทางปกครองไม่เป็นกลาง เจ้าหน้าที่หรือกรรมการผู้นั้นจะทำการพิจารณาทางปกครองในเรื่องนั้นไม่ได้

อย่างไรก็ตาม หลักนี้ไม่ได้ใช้บังคับโดยเคร่งครัด หากมีข้อยกเว้นบทบังคับเรื่องความไม่เป็นกลาง เช่น กรณีที่มีความจำเป็นเร่งด่วน หากปล่อยให้ล่าช้าไป จะเสียหายต่อประโยชน์สาธารณะ หรือสิทธิของบุคคลจะเสียหายโดยไม่มีทางแก้ไขได้ หรือไม่มีเจ้าหน้าที่อื่นปฏิบัติหน้าที่แทนผู้นั้นได้ ตามพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ.๒๕๓๙ มาตรา ๑๘

๑.๓.๓ สิทธิได้รับทราบข้อเท็จจริงและมีโอกาสโต้แย้งและแสดงพยานหลักฐานของตน

พระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ.๒๕๓๙ มาตรา ๓๐ วรรคหนึ่ง กำหนดให้ในกรณีที่คำสั่งทางปกครองอาจกระทบถึงสิทธิของคู่กรณี เจ้าหน้าที่ต้องให้คู่กรณีมีโอกาสที่จะได้ทราบข้อเท็จจริงอย่างเพียงพอและมีโอกาสโต้แย้งและแสดงพยานหลักฐานของตน แต่ได้กำหนดข้อยกเว้นไว้ในพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ.๒๕๓๙ มาตรา ๓๐ วรรคสอง มิให้นำหลักการให้ทราบข้อเท็จจริงและมีโอกาสโต้แย้งและแสดงพยานหลักฐานของตน หรือหลักฟังความทุกฝ่าย มาใช้บังคับในกรณีเมื่อมีความจำเป็นรีบด่วนหากปล่อยให้เนิ่นช้าไปจะก่อให้เกิดความเสียหายอย่างร้ายแรงแก่ผู้หนึ่งผู้ใดหรือจะกระทบต่อประโยชน์สาธารณะ หรือเมื่อจะมีผลทำให้ระยะเวลาที่กฎหมายหรือกฎกำหนดไว้ในการทำคำสั่งทางปกครองต้องล่าช้าออกไป หรือเมื่อเป็นข้อเท็จจริงที่คู่กรณีนั้นเองได้ให้ไว้ในคำขอ คำให้การหรือคำแถลง หรือเมื่อโดยสภาพเห็นได้ชัดในตัวเอง การให้โอกาสดังกล่าวไม่อาจกระทำได้ หรือเมื่อเป็นมาตรการบังคับทางปกครอง หรือกรณีอื่น

ตามที่กำหนดในกฎกระทรวง อย่างไรก็ตาม อาจปฏิบัติแตกต่างจากข้อยกเว้นดังกล่าวได้ หากเจ้าหน้าที่จะเห็นสมควรปฏิบัติเป็นอย่างอื่น นอกจากนี้ได้กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ.๒๕๓๙ มาตรา ๓๐ วรรคท้าย ว่า ห้ามมิให้เจ้าหน้าที่ให้โอกาส ถ้าจะก่อให้เกิดผลเสียหายอย่างร้ายแรงต่อประโยชน์สาธารณะ

๒. การสอบสวนวินัยทหารภายใต้หลักนิติธรรม

หัวข้อนี้จะเป็นการกล่าวถึงความเป็นมาของการดำเนินการเพื่อพิจารณาทัณฑ์ทางวินัยทหาร ก่อนมีพระราชบัญญัติว่าด้วยวินัยทหาร พุทธศักราช ๒๔๗๖ จนกระทั่งเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติดังกล่าว ซึ่งการสอบสวนวินัยทหารมีรายละเอียดดังนี้

๒.๑ การสอบสวนวินัยทหารก่อนมีพระราชบัญญัติว่าด้วยวินัยทหาร พุทธศักราช ๒๔๗๖

ในการสอบสวนวินัยทหารก่อนมีพระราชบัญญัติว่าด้วยวินัยทหาร พุทธศักราช ๒๔๗๖ ออกใช้บังคับนั้นได้มีการออกกฎเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวใช้ภายในกระทรวงของตนเองอันได้แก่กระทรวงกลาโหมและกระทรวงทหารเรือ เช่น กฎว่าด้วยอำนาจลงอาญาทหารบก ลงวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร ศก ๑๓๐ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงปฏิรูปปรับปรุงการบริหารราชการแผ่นดิน โดยเมื่อวันที่ ๘ เมษายน ๒๔๓๐ (ร.ศ. ๑๐๖) พระองค์ได้โปรดให้ตราพระราชบัญญัติจัดการทหาร กำหนดการปกครองกองทัพให้เป็นหลักฐานแน่นอน^{๑๕๕} กองทัพประจำการที่ประกอบด้วยทหารอาชีพจึงได้เริ่มขึ้นและพัฒนาให้มีความรู้ความสามารถในการใช้อาวุธที่ทันสมัย ยุทธวิธีแบบใหม่ ตลอดจนการควบคุมและฝึกฝนกำลังพล มีการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับนายร้อยทหารบกในปีเดียวกันนั่นเอง ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น “โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า” รวมทั้งมีการจัดตั้งโรงเรียนเสนาธิการทหารบกในปี พ.ศ. ๒๔๕๒ (ร.ศ.๑๒๘)

จนกระทั่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เสนาศึกษากระทรวงกลาโหมตั้งกฎว่าด้วยอำนาจลงอาญาทหารบก ลงวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร ศก ๑๓๐ อันเป็นกฎหมายว่าด้วยวินัยทหารฉบับแรกขึ้น เพื่อให้เป็นไปตามความในประมวลกฎหมายอาญาทหาร มาตรา ๗ ที่ว่า นายทหารผู้มีอำนาจบังคับบัญชาได้นั้น ท่านให้มีอำนาจลงอาญาแก่ผู้ที่กระทำผิดต่อวินัยทหาร ซึ่งกฎหมายฉบับนี้มีได้บัญญัติถึงหลักเกณฑ์และขั้นตอนการดำเนินการเพื่อพิจารณาทัณฑ์ทางวินัยทหารไว้ให้ชัดเจนแต่ประการใด เพียงแต่กำหนดให้นายทหารผู้บังคับบัญชาตามลำดับชั้นมีอำนาจที่จะลงอาญาแก่ผู้ที่อยู่ในได้บังคับบัญชาของตนได้ โดยไม่ต้องนำคดีขึ้นศาลทหารบก หากกระทำความผิดต่อวินัยทหาร^{๑๕๖} โดยก่อนที่

^{๑๕๕} เฉลิมเกียรติ ผิวवल, เรื่องเดิม, หน้า ๑๖.

^{๑๕๖} กฎว่าด้วยอำนาจลงอาญาทหารบก ลงวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร ศก ๑๓๐, ข้อ ๑.

ผู้มีอำนาจจะลงโทษครั้งคราวใดก็ดี ให้พิจารณาเสียให้ถ่วงถี่แน่นอนว่าผู้ที่จะต้องรับโทษนั้นมีความผิดจริงแล้วจึงสั่งลงโทษต้องระวังอย่าให้เป็นการลงโทษไปโดย หรือ ลงโทษแก่ผู้ที่ไม่มีความผิดโดยชัดเจนนั้นเป็นอันขาด เมื่อพิจารณาความผิดละเอียดแล้วต้องชี้แจงความผิดต่อผู้กระทำผิดนั้นให้เข้าใจชัดแจ้งว่ากระทำผิดในข้อใด เพราะเหตุใดแล้วจึงลงโทษ^{๒๐} ซึ่งอาญาสำหรับลงโทษกำหนดไว้ ๗ สถานคือ โขย จำขัง กักขัง ซึ่งมีด กักยาม ทัดฆกรรม ภาคทัณฑ์

๒.๒ การสอบสวนวินัยทหารตามพระราชบัญญัติว่าด้วยวินัยทหาร พุทธศักราช ๒๔๗๖

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระราชดำริเห็นว่าเป็นเวลาอันสมควรจะรวมภาพราชการทหารบก ทหารเรือ เข้าเป็นกระทรวงเดียวกันเพื่อให้กิจการป้องกันพระราชอาณาจักรประสานกันดีขึ้นตามสมควรแก่กาลสมัย จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้รวมราชการกระทรวงทหารเรือเข้ากับกระทรวงกลาโหม^{๒๑} ตั้งแต่วันที่ ๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๗๔ เป็นต้นไป

หลังจากนั้นในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขโดย “คณะราษฎร” ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกฝ่ายพลเรือน ทหารบก และทหารเรือ แต่การก่อการของคณะราษฎรนี้เป็นการยึดอำนาจที่ขาดฐานสนับสนุนจากประชาชน^{๒๒} ผู้ที่มีกำลังกายภาพเหนือกว่า ย่อมเข้าควบคุมปกครองประเทศ ดังเห็นได้จากหลังจากเริ่มการปกครองระบอบใหม่ได้ไม่นานก็ได้มีการรัฐประหารยึดอำนาจจากรัฐบาลของพระยา มโนปกรณนิติธาดาในวันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖ โดยคณะรัฐประหารที่นำโดยพระยาพหลพลพยุหเสนา หนึ่งในคณะราษฎร ต่อมาเพียงประมาณ ๔ เดือน ภายหลังจากการรัฐประหารครั้งแรกก็ได้มี “คณะกู้บ้านกู้เมือง” นำโดย นายพลเอกพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าบวรเดช กฤดากร ได้พยายามใช้กำลังยึดอำนาจจากรัฐบาลแต่ก็ถูกปราบปรามโดยทหารฝ่ายรัฐบาล^{๒๓} ทำให้ความพยายามครั้งนี้กลายเป็นกบฏสภาพการณ์ภายในกองทัพจึงมิได้มีความเป็นเอกภาพ ทั้งยังขาดวินัย และแตกความสามัคคีซึ่งเหล่าทหารทั้งหลายควรจะมี เมื่อขัดแย้งกันก็นำไปสู่การต่อสู้ถึงขั้นใช้กำลังอาวุธเสมอ

สำหรับในส่วนของกฎหมายว่าด้วยวินัยทหารนั้นในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ หลังจากที่มีการรวมกระทรวงตามที่กล่าวข้างต้นแล้ว กระทรวงกลาโหมก็ได้เสนอร่างกฎข้อบังคับว่าด้วยวินัยทหาร โดยมี นายอาร์ กียอง ที่ปรึกษาในการร่างกฎหมาย หลวงประพนธ์ นิติสรณ์ กรรมการร่างกฎหมาย และ

^{๒๐} กฎว่าด้วยอำนาจลงอาญาทหารบก ลงวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร์ ศก ๑๓๐, ข้อ ๙.

^{๒๑} กระทรวงทหารเรือ, “ประกาศรวมกระทรวงทหารเรือเข้ากับกระทรวงกลาโหม,” ๘ พฤศจิกายน ๒๔๗๔.

^{๒๒} เฉลิมเกียรติ ฝืนวอล, เรื่องเดิม, หน้า ๒๓.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

พระวิจิตรเนติศาสตร์ เจ้ากรมพระธรรมนูญศาลทหารบกได้ตรวจพิจารณาร่างดังกล่าว ซึ่งในเรื่องรูปแบบ (form) ของกฎหมายฉบับนี้กระทรวงกลาโหมประสงค์จะให้ออกเป็นพระราชกฤษฎีกา (Royal Decree) เพราะเป็นระเบียบข้อบังคับภายในสำหรับการปกครองควบคุมของทหารเพื่อประโยชน์ในการที่จะสะดวกแก่การแก้ไขเพิ่มเติมภายหลังถ้าหากเห็นสมควรจะต้องมีโดยมีต้องยุ่งยากในการที่จะต้องให้ผ่านสภาผู้แทนราษฎรอีกเหมือนพระราชบัญญัติ (Act) อื่น ๆ แต่นายอาร์ กียอง ได้ท้วงติงว่า ถ้าจะให้เป็นพระราชกฤษฎีกาแล้วโทษ ในร่างกฎหมายดังกล่าวจะต้องมีลักษณะไม่เป็นโทษอาชญา แต่โทษในร่างกฎหมายนี้มีโทษ “จำขัง” ซึ่งมีลักษณะเป็นโทษอาชญา การที่จะกำหนดโทษอาชญาสำหรับความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นนั้นจะต้องออกเป็นพระราชบัญญัติ ในเรื่องนี้เจ้ากรมพระธรรมนูญได้ยืนยันว่าคณะกรรมการกลางกลาโหมต้องการที่จะให้มีโทษจำขังนี้ไว้ และสำหรับความเห็นส่วนตัวแล้วก็เห็นว่าเรื่องนี้ควรออกเป็นพระราชบัญญัติ ที่ประชุมจึงได้มีมติให้ยก ร่างกฎหมายดังกล่าวในรูปแบบพระราชบัญญัติเข้าสู่การพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎรซึ่งสภาผู้แทนราษฎรได้ถวายคำปรึกษาพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปกพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า เพื่อปฏิบัติการตามความในมาตรา ๗ แห่งประมวลกฎหมายอาชญาทหาร ที่ให้อำนาจแก่ผู้มีอำนาจบังคับบัญชาที่มีอำนาจลงโทษแก่ทหาร ผู้กระทำความผิดต่อวินัยทหารตามกฎหมายว่าด้วยวินัยทหาร ประกอบกับทหารบก ทหารเรือ ได้รวมเป็นกระทรวงเดียวกัน จึงสมควรตราบทบัญญัติว่าด้วยวินัยทหารเสียใหม่ และพระองค์ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นตามคำแนะนำและยินยอมของสภาผู้แทนราษฎรโดยเรียกว่า พระราชบัญญัติว่าด้วยวินัยทหาร พุทธศักราช ๒๔๗๖ เมื่อวันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๗๖ มีเนื้อหาหลักเกี่ยวกับการดำเนินการเพื่อพิจารณาทัณฑ์ทางวินัยทหารเหมือนดังที่บัญญัติไว้ในกฎหมายว่าด้วยวินัยทหารที่ใช้บังคับตั้งแต่ปี ร.ศ. ๑๓๐ เรื่อยมาทุกประการ ทั้งนี้ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๙๓ กองทัพบกได้ออกคำชี้แจงเรื่อง อำนาจและหน้าที่ผู้บังคับบัญชาและนายทหารพระธรรมนูญเกี่ยวกับการสืบและสอบสวนคดี ลงวันที่ ๒๒ พฤศจิกายน ๒๔๙๓ ขยายความหลักการสอบสวนวินัยทหารและใช้บังคับเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ดังนั้นการสอบสวนวินัยทหารในปัจจุบันจึงเป็นไปตามพระราชบัญญัติว่าด้วยวินัยทหาร พุทธศักราช ๒๔๗๖ ประกอบกับคำชี้แจงกองทัพบกเรื่อง อำนาจและหน้าที่ผู้บังคับบัญชาและนายทหารพระธรรมนูญเกี่ยวกับการสืบและสอบสวนคดี ลงวันที่ ๒๒ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๙๓ ซึ่งนำมาใช้เป็นกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติราชการทหารในทุกเหล่าทัพอันแตกต่างจากกฎหมายว่าด้วยวินัยของข้าราชการประเภทอื่น ดังมีรายละเอียดดังนี้

๒.๒.๑ หลักเกณฑ์ ขั้นตอนและวิธีการของการดำเนินการเพื่อพิจารณาทัณฑ์ทางวินัยทหาร การสอบสวนวินัยทหารตามขอบเขตของบทความนี้มีกระบวนการเริ่มตั้งแต่เมื่อผู้มีอำนาจบังคับบัญชารับเรื่องจากมูลกรณีของการดำเนินการทางวินัยทหารไม่ว่าจะเป็นกรณีที่ได้ทราบเรื่องจากการที่ผู้บังคับบัญชาประจักษ์ด้วยตนเอง จากกรกล่าวหา กล่าวโทษ

ซึ่งพระราชบัญญัติว่าด้วยวินัยทหาร พุทธศักราช ๒๔๗๖ มาตรา ๑๓ บัญญัติว่า “ก่อนที่ผู้มีอำนาจลงโทษจะลงโทษครั้งคราวใดก็ดี ให้พิจารณาให้ถ่วงถ้แน่นอนว่า ผู้ที่จะต้องรับโทษ มีความผิดจริงแล้ว จึงสั่งลงโทษ ต้องระงับอย่าให้เป็นการลงโทษไปโดยโทษจริต หรือลงโทษแก่ผู้ที่ไม่มีความผิดโดยชัดเจนเป็นอันขาด” ประกอบกับคำชี้แจงกองทัพบกเรื่อง อำนาจและหน้าที่ผู้บังคับบัญชาและนายทหารพระธรรมนูญเกี่ยวกับการสืบและสอบสวนคดี ลงวันที่ ๒๒ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๙๓ ข้อ ๖ วรรคหนึ่ง ที่กำหนดว่า “ตามแบบธรรมเนียมของทหารนั้น เมื่อมีการกระทำความผิดเกิดขึ้น แต่เป็นความผิดที่ไม่ปรากฏชัดแจ้งแล้ว ผู้บังคับบัญชาย่อมทำการสอบสวนเสียก่อน ซึ่งในการนี้ถ้าผู้บังคับบัญชามีเวลาว่างเพียงพอก็จะได้ลงมือเอง หรือถ้าไม่มีโอกาสอันเหมาะสมที่จะพึงกระทำได้เช่นว่านี้ ก็ย่อมสั่งผู้อื่นที่อยู่ในบังคับบัญชาให้ทำการสอบสวนแล้วรายงานมาเพื่อพิจารณาตามสมควรแก่กรณี และนิยมให้จำนวนผู้สอบสวนนี้มีไม่น้อยกว่า ๓ คนโดยร่วมกันเป็น “คณะกรรมการสอบสวน” ของทหารนี้มาในชั้นหลังนี้ได้ดำเนินการให้รัดกุมและเหมาะสมแก่กาลสมัยมากยิ่งขึ้น กล่าวคือกรรมการนายหนึ่งในจำนวนอย่างน้อย ๓ นายนั้น ผู้บังคับบัญชาทหารมักจะสั่งแต่งตั้งจากนายทหารพระธรรมนูญประจำกองทัพ กองพล หรือกรมนั้นเข้าร่วมด้วย”

จะเห็นได้ว่า เป็นหน้าที่ของผู้มีอำนาจบังคับบัญชาที่จะต้องพิจารณาให้ถ่วงถ้แน่นอนว่าผู้ที่จะต้องรับโทษมีความผิดจริงด้วยการดำเนินการทางวินัยตามที่กำหนดหลักเกณฑ์ไว้ ๒ กรณีดังต่อไปนี้

๒.๒.๑.๑ ผู้มีอำนาจสอบสวนวินัยทหาร

๑) ผู้มีอำนาจบังคับบัญชาดำเนินการสอบสวนเอง

ด้วยผู้มีอำนาจบังคับบัญชามีหน้าที่จัดการระงับรักษาวินัยทหารที่ตนเป็นผู้บังคับบัญชานั้นโดยกวดขัน^{๒๔} ผู้มีอำนาจบังคับบัญชาจึงมีอำนาจที่จะดำเนินการสอบสวนเองแต่ผู้เดียว โดยไม่จำเป็นต้องแต่งตั้งคณะกรรมการสอบสวนก็ได้

๒) แต่งตั้งคณะกรรมการสอบสวน

เนื่องจากผู้มีอำนาจบังคับบัญชามีภารกิจมาก อาจไม่มีเวลาเพียงพอ หรือโอกาสอันเหมาะสมที่จะดำเนินการสอบสวนความผิดทางวินัยเองได้ ผู้มีอำนาจบังคับบัญชาย่อมมีอำนาจที่จะแต่งตั้งคณะกรรมการสอบสวน จำนวนไม่น้อยกว่า ๓ นาย ประกอบด้วย

๑) นายทหารพระธรรมนูญ

ได้แก่ นายทหารสัญญาบัตรประจำการที่รับราชการประจำในหน่วยทหาร ซึ่งมีคุณสมบัติประกอบด้วย อายุไม่ต่ำกว่ายี่สิบปีบริบูรณ์ สอบความรู้ทางกฎหมายได้

^{๒๔} พระราชบัญญัติว่าด้วยวินัยทหาร พุทธศักราช ๒๔๗๖, มาตรา ๖.

ปริญญาตรี หรือเทียบได้ไม่ต่ำกว่าปริญญาตรี เป็นสมาชิกแห่งเนติบัณฑิตยสภา มีความประพฤติเหมาะสมแก่การปฏิบัติหน้าที่นายทหารพระธรรมนูญ^{๒๔}

มีอำนาจและหน้าที่สืบสวนและสอบสวนคดีตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชาเป็นที่ปรึกษาทางกฎหมายของผู้บังคับบัญชา พิจารณาและเสนอความเห็นทางกฎหมายทางปกครอง และทางวินัยตามที่ผู้บังคับบัญชามอบหมาย ตรวจร่างสัญญาต่าง ๆ ของทางราชการ ในทางวิทยาการ ให้นายทหารพระธรรมนูญหน่วยรองฟังความเห็นนายทหารพระธรรมนูญหน่วยเหนือตามลำดับสายงานนอกจากนี้ให้มีอำนาจและหน้าที่อื่น ๆ ตามกฎหมาย กฎ ข้อบังคับ และระเบียบซึ่งบัญญัติว่าเป็นอำนาจหน้าที่ของนายทหารพระธรรมนูญ

๒) ผู้อื่นที่อยู่ในบังคับบัญชา

ได้แก่ ผู้ใต้บังคับบัญชาของผู้มีอำนาจแต่งตั้งคณะกรรมการสอบสวน ไม่ว่าผู้มีอำนาจดังกล่าวจะเป็นผู้บังคับบัญชาโดยตรงหรือตามลำดับชั้นก็ตาม จำนวนไม่น้อยกว่า ๒ คน ซึ่งในทางปฏิบัติแล้วมักจะแต่งตั้งจากนายทหารสัญญาบัตรประจำการในหน่วยทหารที่เกิดความผิดทางวินัยทหารขึ้นนั่นเอง

๒.๒.๑.๒ ผู้มีอำนาจบังคับบัญชาและคณะกรรมการสอบสวนต้องมีความเป็นกลาง แม้ในพระราชบัญญัติว่าด้วยวินัยทหาร พุทธศักราช ๒๔๗๖ ไม่ได้กำหนดว่า ผู้มีอำนาจบังคับบัญชาและคณะกรรมการสอบสวนต้องมีความเป็นกลาง ปราศจากอคติ แต่พระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. ๒๕๓๙ ในฐานะกฎหมายกลางที่นำมาใช้บังคับการสอบสวนวินัยทหารด้วย กำหนดไว้ในมาตรา ๑๓ ให้ เจ้าหน้าที่ซึ่งในที่นี่ได้แก่ ผู้มีอำนาจบังคับบัญชาและคณะกรรมการสอบสวน ที่มีฐานะเป็นเป็นคู่กรณีเอง เป็นคู่หมั้นหรือคู่สมรสของคู่กรณี เป็นญาติของคู่กรณี คือ เป็นบุพการีหรือผู้สืบสันดานไม่ว่าชั้นใด ๆ หรือเป็นที่น้องหรือลูกพี่ลูกน้องนับได้เพียงภายในสามชั้น หรือเป็นญาติเกี่ยวพันทางแต่งงานนับได้เพียงสองชั้น เป็นหรือเคยเป็นผู้แทนโดยชอบธรรมหรือผู้พิทักษ์หรือผู้แทนหรือตัวแทนของคู่กรณี เป็นเจ้านี่หรือลูกหนี้ หรือเป็นนายจ้างของคู่กรณี และกรณีอื่นตามที่กำหนดในกฎกระทรวง จะทำการพิจารณาทางปกครองไม่ได้

๒.๒.๑.๓ การให้ออกาสรับทราบข้อเท็จจริงที่กล่าวหาและโอกาสชี้แจงแสดงพยานหลักฐาน

พระราชบัญญัติว่าด้วยวินัยทหาร พุทธศักราช ๒๔๗๖ มาตรา ๑๓ บัญญัติแต่เพียงว่า “ก่อนที่ผู้มีอำนาจลงทัณฑ์จะลงทัณฑ์ครั้งคราวใดก็ดี ให้พิจารณาให้ถ้วนถี่แน่นอนว่า ผู้ที่จะต้องรับทัณฑ์ มีความผิดจริงแล้ว จึงสั่งลงทัณฑ์ ต้องระวังอย่าให้เป็นการลงทัณฑ์ไปโดย

^{๒๔} ข้อบังคับกระทรวงกลาโหมว่าด้วยนายทหารพระธรรมนูญ พ.ศ.๒๕๔๙, ข้อ ๔.

โทษจริต หรือลงทัณฑ์แก่ผู้ที่ไม่มีความผิดโดยชัดเจนเป็นอันขาด” โดยมีได้มีการกำหนดถึงหลักเกณฑ์ และขั้นตอนในการดำเนินการสอบสวนเป็นด้วยบทกฎหมายให้ชัดเจน แต่อย่างไรก็ตาม ผู้มีอำนาจสอบสวนต้องดำเนินการตามมาตรา ๓๐ แห่งพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ.๒๕๓๙ ซึ่งเป็นกฎหมายกลางที่นำมาใช้ในการรับฟังข้อเท็จจริงเพื่อนำไปสู่การวินิจฉัยการกระทำของทหารที่ถูกกล่าวหาทางวินัยทหาร ที่กำหนดว่า ในกรณีที่คำสั่งทางปกครองอาจกระทบถึงสิทธิของคู่กรณี เจ้าหน้าที่ต้องให้คู่กรณีมีโอกาสที่จะได้ทราบข้อเท็จจริงอย่างเพียงพอและมีโอกาสโต้แย้ง และแสดงพยานหลักฐานของตน ดังนั้น ผู้มีอำนาจบังคับบัญชาหรือคณะกรรมการสอบสวนแล้วแต่กรณี มักจะดำเนินการสอบสวนทางวินัยโดยมีกระบวนการ แจ้งข้อกล่าวหาแก่ทหารผู้ถูกกล่าวหา พร้อมทั้งส่งสำเนาคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการดังกล่าว เพื่อให้ผู้ถูกกล่าวหาทราบว่าตนถูกกล่าวหาในข้อหาใดเพื่อเตรียมพยานหลักฐานแสดงต่อผู้มีอำนาจบังคับบัญชา หรือคณะกรรมการสอบสวนแล้วแต่กรณี จากนั้น รวบรวมพยานหลักฐานทั้งพยานเอกสาร และพยานบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยทำบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร สอบปากคำผู้ถูกกล่าวหา โดยผู้นั้นจะให้ถ้อยคำด้วยวาจา หรือทำคำชี้แจงเป็นหนังสือลงลายมือชื่อยื่นต่อคณะกรรมการสอบสวนก็ได้ จากนั้น ใช้ดุลพินิจพิจารณาจากพยานหลักฐานที่ค้นหามาได้ทั้งหมดแล้วปรับบทกฎหมาย และในกรณีผู้มีอำนาจบังคับบัญชาแต่งตั้งคณะกรรมการสอบสวนให้คณะกรรมการสอบสวนทำรายงานเสนอความเห็นต่อผู้ที่แต่งตั้งนั้น เพื่อพิจารณาตามสมควรแก่กรณี เห็นได้ว่า การสอบสวนวินัยทหารในกระบวนการรับฟังข้อเท็จจริง ได้มีการให้โอกาสทหารผู้ถูกกล่าวหาทางวินัยทหารทราบข้อกล่าวหา และให้โอกาสชี้แจงแสดงพยานหลักฐาน อันเป็นการยอมรับหลักฟังความทุกฝ่ายที่เป็นส่วนหนึ่งของหลักนิติธรรมอย่างชัดเจน

สรุป

แม้ทหารจะเป็นบุคคลที่ถืออาวุธร้ายแรงไว้ในมือ หากกระทำความผิดย่อมมีสภาพไม่ต่างจากอาชญากร จำเป็นต้องมีการลงทัณฑ์ทางวินัยทหารให้เด็ดขาด แต่จะต้องมีกระบวนการที่ให้ความยุติธรรมแก่ทหารที่ถูกกล่าวหาในการพิสูจน์ความจริงได้ การสอบสวนวินัยทหารในปัจจุบันจึงยึดหลักนิติธรรมที่เกี่ยวกับหลักความยุติธรรมตามธรรมชาติที่ได้รับการยอมรับในสากล ไม่ว่าจะเป็นหลักความเป็นกลางของเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจ ผู้บังคับบัญชาหรือคณะกรรมการสอบสวนวินัยทหารจำเป็นต้องพิจารณาทางปกครองโดยปราศจากอคติ นอกจากนี้ ผู้บังคับบัญชาหรือคณะกรรมการสอบสวนวินัยทหารจะต้องให้โอกาสทหารที่ถูกกล่าวหาได้รับทราบข้อเท็จจริงที่กล่าวหาตนว่ากระทำผิดวินัยทหาร และต้องให้โอกาสชี้แจงแสดงพยานหลักฐานตามหลักการรับฟังข้อเท็จจริงหรือหลักฟังความทุกฝ่าย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของหลักนิติธรรมที่เกี่ยวกับหลักความยุติธรรมชาติด้วยการนำพระราชบัญญัติวิธี

ปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ.๒๕๓๙ ในฐานะที่เป็นกฎหมายกลางมาใช้บังคับ ก่อให้เกิดความเป็นธรรมในการสอบสวนวินัยทหาร

บรรณานุกรม

หลักนิติธรรมจากวิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี

<https://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B8%AB%E0%B8%A5%E0%B8%B1%E0%B8%81%E0%B8%99%E0%B8%B4%E0%B8%95%E0%B8%B4%E0%B8%98%E0%B8%A3%E0%B8%A3%E0%B8%A1>

วรเจตน์ ภาคีรัตน์ , นิติรัฐ นิติธรรม : หลักนิติรัฐและหลักนิติธรรม (โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , พ.ศ.๒๕๕๓)

ประสิทธิ์ อัจฉริยสกุลชัย, “การประกันสิทธิตามข้อเรียกร้องของหลักความยุติธรรมตามธรรมชาติในกฎหมายปกครองไทย,” (วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๑)

กมลชัย รัตนสกาวงศ์, “หลักกฎหมายทั่วไปของกฎหมายวิธีพิจารณาเรื่องในชั้นเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองของประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน-ศึกษาประวัติความเป็นมาและแนวความคิดของทฤษฎี,” อุลพาท ๓๙ (กันยายน-ตุลาคม ๒๕๓๕)

สุรพันธ์ อรัญนารถ, “ความยุติธรรมตามธรรมชาติกับการตรวจสอบความชอบด้วยกฎหมายของการกระทำทางปกครอง,” อุลพาท ๔๒ (ตุลาคม – ธันวาคม ๒๕๓๘)

ประสิทธิ์ อัจฉริยสกุลชัย, “หลักความยุติธรรมตามธรรมชาติในกฎหมายปกครอง,” วารสารนิติศาสตร์ ๑๙ (ธันวาคม ๒๕๓๒)

วีระ โชคเหมาะ, คำอธิบายกฎหมายทหาร (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๙)

กรมยุทธศึกษาทหารเรือ, ขนบธรรมเนียมประเพณีทหารเรือ (กรุงเทพมหานคร : จักรยลปฏิพิมพ์ศาล, ๒๕๑๓)

พระราชบัญญัติว่าด้วยวินัยทหาร พุทธศักราช ๒๔๗๖

ประณูญ สุวรรณภักดี, การสอบสวนเพื่อพิจารณาโทษทางวินัยของข้าราชการพลเรือน,” (วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๐)

กมลชัย รัตนสกาวงศ์, หลักพื้นฐานความรู้ทั่วไป หลักกฎหมายปกครองเยอรมัน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๓๗)

กฎว่าด้วยอำนาจลงอาญาทหารบก ลงวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร์ ศก ๑๓๐

กฎว่าด้วยอำนาจลงอาญาทหารบก ลงวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทร์ ศก ๑๓๐

กระทรวงทหารเรือ, “ประกาศรวมกระทรวงทหารเรือเข้ากับกระทรวงกลาโหม,” ลงวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๗๔.

พระราชบัญญัติว่าด้วยวินัยทหาร พุทธศักราช ๒๔๗๖

ข้อบังคับกระทรวงกลาโหมว่าด้วยนายทหารพระธรรมนูญ พ.ศ.๒๔๙๙.

